

Κριτική βιβλιοπαρουσίαση

Διαβάζω. Αφιέρωμα στην Ψυχογλωσσολογία, 1990, τ. 238

Κριτικό σχόλιο από τη Δ. Κατή, ψυχογλωσσολόγο

Το περιοδικό *Διαβάζω* παρουσίασε, σε ένα από τα πολλά αφιερώματά του, την ψυχογλωσσολογία. Επειδή συμβαίνει το εν λόγω αφιέρωμα να μην έχει ουδεμία σχέση με τον επιστημονικό κλάδο της ψυχογλωσσολογίας, θεώρησα απαραίτητα ορισμένα σχόλια στα πλαίσια ενός περιοδικού, που αντιπροσωπεύει το χώρο της ψυχολογίας.

Αφού ο επιμελητής της έκδοσης καθώς και ορισμένοι συγγραφείς θεώρησαν την επινόηση του όρου «*ψυχο-γλωσσολογία*» νόμιμη, ή και του εναλλακτικού όρου «*ψυχογλωσσολογία*» που επίσης συναντούμε στα κείμενα με καινούρια σημασία –διαφορετικές μάλιστα σημασίες σε κάθε κείμενο– όφειλαν τουλάχιστον να διευκρινίσουν τη διαφοροποίησή τους από την καθιερωμένη χρήση του όρου, ο οποίος αναφέρεται στον κατά τ' άλλα γνωστό, νόμιζα, επιστημονικό κλάδο, ή τουλάχιστον γνωστό σε όσους έχουν έστω και στοιχειωδώς ασχοληθεί με τις επιστήμες της γλώσσας και πίστευα επίσης του ψυχισμού. Δεν μπορούμε να αποκαλούμε την οποιαδήποτε σύνδεση του ψυχολογικού και του γλωσσικού που συμβαίνει να έχουμε κατά νου «*ψυχο-γλωσσολογία*», είτε πρόκειται για τη διαβροχή των λέξεων από την επιθυμία που πηγάζει από το ασυνείδητο, που έχει υπόψη ο κ. Μαρκίδης, είτε τη γλωσσανάλυση ή ψυχαναλυτική κατανόηση της γλώσσας που μάλλον, γιατί το κείμενο δεν είναι σαφές, έχει υπόψη ο κ. Α. Νικολαΐδης. Από τη στιγμή που υπάρχει ένας επιστημονικός χώρος με αυτό το όνομα και με μια ιστορία, η οποιαδήποτε διαφοροποίηση όφειλε να δικαιολογη-

θεί.

Δίνονται βέβαια εξαρχής στην εισαγωγή δύο ορισμοί της ψυχογλωσσολογίας, παρμένοι από λεξικά. Ναι, νομίζω ότι όλοι οι ειδικοί θα συμφωνούσαν ότι πρόκειται για την «*ψυχολογική σπουδή της γλώσσας*», αν και το δικαίωμα των ειδικών να μιλήσουν έχω την εντύπωση ότι τίθεται σε αμφισβήτηση σε διάφορα κείμενα του αφιερώματος. Πολύ λιγότεροι θα συμφωνούσαν ότι πρόκειται για τη «*σπουδή της ψυχογλωσσικής συμπεριφοράς*», κυρίως γιατί από αυτόν τον ορισμό λείπει ίσως το ουσιαστικότερο μέλημα του κλάδου, που είναι η θεωρητική ερμηνεία αυτής της συμπεριφοράς. Εξάλλου μια ψυχογλωσσολογική θεωρία δεν ενδιαφέρεται μόνο για την ομιλία, αλλά για τις νοητικές παραμέτρους του λόγου εν γένει.

Όμως, οι ορισμοί που ο επιμελητής σπεύδει να καταγράψει, δεν κατανοώ πώς αντιπροσωπεύονται στη συνέχεια, και στην ίδια την εισαγωγή του καθώς και στα διάφορα κείμενα, αφού η οποιαδήποτε παρουσίαση του κλάδου εννοείται ως «*αποκωδικοποίηση*» του όρου για να διαπιστωθεί η σχέση «*λόγου - ψυχιατρικής-ψυχανάλυσης και ψυχολογίας, ... η σημασία της δομής και της απόκρισης στη δομή του λόγου, η πρωτογενής ουσίωση της γλώσσας στην ποίηση, ο εξανθρωπισμός της γλώσσας...*» θα έλεγα ότι πρόκειται για πρωτοφανές συνοθύλευμα θεμάτων, που δεν μπορεί να δικαιολογηθεί από καμία έννοια διεπιστημονικότητας. Καμία ουσιαστική ενότητα θεμάτων δεν διαφαίνεται. Και παρά το γεγονός ότι τα κείμενα ψυχαναλυτικοκρατούνται, το αφιέρω-

μα όχι μόνο δεν θίγει τη σχέση της ψυχολinguιστικής με τη γλώσσα, αλλά ούτε καν καταπιάνεται ουσιαστικά και συστηματικά με τη σχέση της ψυχανάλυσης και της γλώσσας, μολονότι η τελευταία αναδύεται το πιο συχνό θέμα των κειμένων.

Δεν μου φαίνεται απαραίτητο εδώ να κάνω οτιδήποτε πέρα από μια σύντομη μνεία στον καθιερωμένο κλάδο της ψυχολinguιστικής. Γράφω το σημείωμα, κυρίως για να θέσω το ερώτημα πώς συμβαίνει στην Ελλάδα του 1990 να διαβάσουμε ένα τόσο προβληματικό αφιέρωμα. Ίσως η ουσιαστικά ανύπαρκτη παρουσία αυτόνομων ψυχολinguιστικών σπουδών, για να μη μιλήσουμε για τις συναφείς επιστήμες του ανθρώπου και της κοινωνίας, να επιτρέπει σε οποιοδήποτε άτομο να μιλήσει για οτιδήποτε. Κι αυτό άσχετα από την επιμέρους αξία ορισμένων συγκεκριμένων κειμένων, την οποία σαφώς θα πρέπει να αναγνωρίσουμε. Αναγνωρίζοντας όμως ταυτόχρονα ότι δεν διαπραγματεύονται ζητήματα της ψυχολinguιστικής. Αναρωτιέμαι επίσης κατά πόσο οι συγγραφείς των κειμένων είχαν σε όλες τις περιπτώσεις επίγνωση της όλης οργάνωσης του αφιερώματος.

Δεν φαίνεται τυχαίο λοιπόν ότι ένα περιοδικό το οποίο ασχολείται με το βιβλίο, και συνεπώς δεν είναι ακριβώς εκκλαϊκευτικό, αναλαμβάνει με τόση προχειρότητα ένα επιστημονικό αφιέρωμα. Δεν φαίνεται επίσης τυχαίο ότι ένας μη ειδικός, όπως ο κ. Τ. Μαράτος, γράφει ένα δημοσιογραφικού, θα έλεγα, τύπου κείμενο, αρνούμενος την αποκλειστικότητα λόγου στους ειδικούς, ιδιαίτερα σε θέματα που αφορούν την ψυχή και το λόγο. Προφανώς, την αποκλειστικότητα δεν μπορούν να την έχουν οι ειδικοί και δεν θα έπρεπε να την έχουν. Εάν όμως με το μανιφέστο περί αποκλειστικότητας αμφισβητείται το δικαίωμα του επιστημονικού λόγου να μιλήσει με δικούς του όρους για ένα ζήτημα, τότε απλώς ζητείται το δικαίωμα λόγου μόνο γι' αυτούς που πιστεύουν ότι μπορούν να μιλούν επί

παντός επιστητού, χωρίς επίγνωση και ενός υπάρχοντος επιστημονικού λόγου. Δεν θα έμπαινα σε τέτοιες λεπτομέρειες εάν δεν τις θεωρούσα ουσιαστικές και χαρακτηριστικές της εν Ελλάδι διανοήσης. Κι αν μπορούμε να παραβλέψουμε τον κ. Μαράτο, ο οποίος άλλωστε μιλά από μη επιστημονικά χωράφια, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τα λόγια του κ. Κρανιδιώτη, ο οποίος δικαιολογεί την εισδοχή του ως ψυχιάτρου στο χώρο της ψυχολinguιστικής, με επιχειρήματα του τύπου «*Η φιλοσοφία της γλώσσας... αφορά σήμερα βέβαια τη γλώσσα*» και άλλα πιο ασαφή.

Ναι, οι μη ειδικοί, οι ψυχολόγοι, οι ψυχίατροι, οι ψυχαναλυτές, και όλοι στο χώρο των επιστημών του ανθρώπου και του κοινωνικού όχι μόνον έχουν δικαίωμα, αλλά μερικές φορές και υποχρέωση να καταπιαστούν με τη γλώσσα. Κι αν έννοιες όπως λόγος, ψυχισμός, νόηση είναι σε μεγάλο βαθμό αλληλένδετες, η ψυχανάλυση έχει και την επιπλέον ιδιαιτερότητα μιας πρακτικής, που βασίζεται στα λόγια. Όλα αυτά δεν σημαίνουν όμως ότι οποιαδήποτε σχέση της ψυχολinguιστικής και της γλώσσας είναι ζήτημα της ψυχανάλυσης και μόνο. Η σχέση της ψυχανάλυσης με τη γλώσσα θα μπορούσε να αποτελεί ειδικό αφιέρωμα, με διαφορετικό θέβαιο τίτλο. Αν και δεν μπορώ να καταλάβω πώς μπορεί από ένα τέτοιο αφιέρωμα να απουσιάζει οποιαδήποτε ουσιαστική αναφορά στην προσφορά του Lacan, οποιαδήποτε κι αν είναι η θέση του καθενός απέναντι σε αυτή την προσφορά, όπως συμβαίνει σε μεγάλο βαθμό, και εν μέρει τελείως αδικαιολόγητα, από τα κείμενα που μιλούν για την ψυχανάλυση και τη γλώσσα.

Δεν είναι ακόμη δευτερευόν ότι έξι από τα επτά επιστημονικά κείμενα είναι γραμμένα από ψυχιάτρους για ένα θέμα που δεν ανήκει στην ψυχιατρική, εκτός κι αν δεχτούμε ότι η ολοφάνερη σχέση της γλώσσας με όλες τις πτυχές του ψυχικού και του κοινωνικού, καθιστά τον

καθένα ειδικό σε θέματα γλώσσας. Δεν ξέρω εάν τα φαινόμενα αυτά χαρακτηρίζουν μόνο υπανάπτυκτες επιστημονικά χώρες όπως η δική μας. Δεν είναι όμως πρώτη φορά που οι ψυχίατροι, των οποίων η σχέση με τις επιστήμες του ψυχισμού είναι ιδιόμορφη, θεωρούν ότι μπορούν να μιλούν για πολλά θέματα που σχετίζονται με τον άνθρωπο και την κοινωνία, μεταξύ των οποίων τη φιλοσοφία και την ψυχολογία της γλώσσας το γεγονός ότι οι περισσότεροι ψυχίατροι, που δεν ασπάζονται μια οργανική ερμηνεία της ψυχικής ασθένειας, συμβαίνει στη χώρα μας να είναι κυρίως ψυχαναλυτικής κατεύθυνσης και να έχουν συνεπώς μια μεγαλύτερη σχέση με τις επιστήμες του ψυχισμού, δεν σημαίνει ότι δικαιούνται να μιλούν με τόση άνεση, για διάφορα ζητήματα της ψυχολογίας, της φιλοσοφίας και των κοινωνικών επιστημών, χωρίς αυτό θέβαια να αμφισβητεί τις τυχόν ειδικές γνώσεις του καθενός. Μου φαίνεται απλώς ότι όλα αυτά εξηγούνται από την ουσιαστική απουσία στη χώρα μας ενός ψυχολογικού και κοινωνικού λόγου, την παράλληλη ηγεμονία των γιατρών στη θεραπεία της ψυχικής ασθένειας, καθώς θέβαια και το γενικότερο κοινωνικό τους κύρος.

Παρεμπιπτόντως, η ψυχολογία δεν αποτελεί συνήθως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο στα πανεπιστήμια, αλλά αποτελεί σήμερα τομέα σχεδόν όλων των τμημάτων ψυχολογίας και γλωσσολογίας. Απ' όλους μάλιστα τους επιστημονικούς κλάδους που ασχολούνται δι-επιστημονικά με τη γλώσσα, συμβαίνει να είναι η παλαιότερη και η πιο στενά δεμένη με τον αυτόνομο κλάδο της γλωσσολογίας, ιδιαίτερα μετά την καθοριστική επίδραση του Chomsky, ο οποίος θεώρησε τη γλωσσολογία κλάδο της γνωστικής ψυχολογίας και ανέθεσε στην ψυχολογία της γλώσσας την αξιολόγηση των γλωσσολογικών θεωριών. Ο όρος «*ψυχολογία της γλώσσας*» —καθώς και «*ψυχολογία της γλώσσας*» — καθιερώθηκε

καταρχήν στις αρχές της δεκαετίας του 1950 σε μια διασταύρωση ιδεών ανάμεσα σε ψυχολόγους, γλωσσολόγους και θεωρητικούς της πληροφορίας. Με τις μεγάλες όμως εξελίξεις στη γλωσσολογία, που φέρνει η θεωρία του Chomsky στα τέλη της δεκαετίας του 1950, η ψυχολογία αποκτά τη σημερινή της μορφή και τη μεγάλη της άνθιση. Εάν οι ψυχολογολόγοι υπήρξαν καταρχήν κυρίως ψυχολόγοι, στα πλαίσια ενός ευρύτερου ενδιαφέροντος για τη νόσηση και την επικοινωνία, είναι γεγονός ότι σήμερα είναι εξίσου συχνά γλωσσολόγοι που πιστεύουν ότι η κατανόηση των νοητικών παραμέτρων του λόγου μπορεί να συνεισφέρει καθοριστικά σε μια θεωρία της γλώσσας.

Το αντικείμενο της ψυχολογίας ορίζεται ως περιγραφή και θεωρητική ερμηνεία των νοητικών διαδικασιών που καθιστούν δυνατές την παραγωγή, κατανόηση και απόκτηση του λόγου. Όπως όλες οι επιστήμες της γλώσσας, η ψυχολογία βασίζεται στην καταρχήν επιστημονική ανάλυση των γλωσσικών συστημάτων που έχει καταφέρει η καθεαυτή επιστήμη της γλώσσας, η γλωσσολογία. Η ίδια η εμπειρική έρευνα βασίζεται στην ομιλία, για να υποθέσει τη δομή μιας υποκείμενης γλώσσας και τις νοητικές διαδικασίες χρήσης της. Και η ψυχανάλυση βασίζεται στην ομιλία, για να υποθέσει όμως τη δομή ενός ψυχικού κόσμου. Πρόκειται για δύο τελείως διαφορετικές οπτικές, όσο κι αν είναι δυνατόν να συμπέσουν και να γονιμοποιήσουν η μια τις μεθόδους της άλλης. Γι' αυτό και δεν δικαιολογείται η υπαρξαγή του χώρου της ψυχολογίας από τους ψυχαναλυτές του αφιερώματος. Οι ψυχίατροι «*χωρίς γλωσσολογική υποδομή*», κατά την έκφραση του κ. Κρανιδιώτη, μπορούν να ασχοληθούν ποικιλοτρόπως με τη γλώσσα, αλλά όχι στο όνομα μιας επιστημονικής ενασχόλησης στα πλαίσια της ψυχολογίας.

Η ψυχολογολογία αναπτύχθηκε ως κλάδος των γνωστικών επιστημών και, μολονότι πολλά από τα επιμέρους αντικείμενά της, όπως οι παραδρομές της ομιλίας, η νοητική αναπαράσταση του λεξικού, η ανάπτυξη του λόγου στο παιδί, κ.λπ. αφορούν άμεσα τους μη γνωστικούς κλάδους των επιστημών του ψυχισμού και ιδιαίτερα την ψυχανάλυση, είναι γεγονός ότι η συνομιλία ψυχολογολόγων και λοιπών επιστημόνων του ψυχισμού υπήρξε εξαιρετικά περιορισμένη. Οποιαδήποτε άλλωστε κατανόηση τέτοιων ζητημάτων δεν μπορεί παρά να επιτευχθεί καταρχήν με βάση τη λογική και τις μεθόδους των γνωστικών επιστημών και, συνεπώς, οποιαδήποτε γόνιμη συνδιαλλαγή με άλλες προσεγγίσεις του ψυχισμού δεν μπορεί παρά να βασιστεί στην καταρχήν αυτόνομη ανάπτυξη του γνωστικού κλάδου της ψυχολογολογίας. Προφανώς, οι λέξεις δεν

είναι αδιάβροχες, όπως επισημαίνει ο κ. Μαρκίδης, αλλά η επιστημονική μελέτη της κατανόησης και χρήσης των λέξεων δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί εάν η μόνη οπτική που μας απασχολεί είναι η διαβροχή των λέξεων από την επιθυμία. Οι επιστήμες της γλώσσας δουλεύουν, σύμφωνα με τη λογική του κ. Μαρκίδη, με αδιάβροχες λέξεις και είναι συνεπώς, πάλι κατά τη λογική του, κατακριτέες, ενώ η αλήθεια είναι ότι δεν τις απασχολεί αυτό το ζήτημα της διαβροχής. Η ψυχολογολογία μπορεί να μας δώσει απαντήσεις για τη νοητική οργάνωση των λέξεων, χωρίς να την απασχολεί η σχέση των λέξεων με το ψυχισμό. Μια καταρχήν αυτόνομη όμως θεωρία της νοητικής αναπαράστασης του λεξικού μπορεί να διευκολύνει ίσως οποιαδήποτε θεωρητική διερεύνηση αυτής της σχέσης.